

# Siggebohyttans trädgård

Lindesbergs socken och kommun, Västmanland

## En bergsmansgårds trädgård på 1800-talet



Maria Flinck  
**Rapport 2010:34**

Engelbrektsgratan 3  
Box 314, 701 46 ÖREBRO  
Tel. 019-602 87 00  
[www.olm.se](http://www.olm.se)



# SIGGEBOHYTTANS TRÄDGÅRD

<b>RAPPORT OM PROJEKT</b>	<b>5</b>
Vårdprogram	5
Källor	5
Fältinventering	6
Sammanställningar	6
Frågor om trädgårdens historia	6
Behov av kompletteringar till vårdprogrammet	7
Behov av åtgärder (preliminärt)	7
<b>HISTORIK</b>	<b>8</b>
Siggebohyttan	8
Bergslagens trädgårdar och växtlistor	11
Bergslagens växter	15
<b>KÄLLOR OCH LITTERATUR</b>	<b>18</b>
Bergslagens trädgårdar	18
Tryckta källor	18
Litteratur	19
Otryckta källor	20



# Siggebohyttans trädgård

## RAPPORT OM PROJEKT

Maria Flinck 26.10.2010

På uppdrag av Örebro länsmuseum har jag i år påbörjat ett projekt som ska leda till att Siggebohyttans trädgård får ett vårdprogram. Museet har kunnat genomföra detta första delprojekt med bidrag från Länsstyrelsen i Örebro län och Sparbanksstiftelsen Bergslagen. Projektet påbörjades i juni och avslutas i oktober, totalt 140 timmar. Resultaten så här långt redovisas nedan och i 4 bilagor.

Projektet har redan väckt visst mediaintresse: Klas Holmquist har skrivit två artiklar i Närkes Allehanda, Bergslagsdelen, publicerade 20 juni resp 18 oktober.

### Vårdprogram

Siggebohyttan är en bergsmansgård med trädgård anlagd och utvidgad under loppet av 1800-talet. Gården blev byggnadsminne 1970. För byggnaderna finns en vårdplan från 2004, men i den nämns trädgården bara i förbigående. För att de kulturhistoriska värdena, dels i trädgårdsanläggningen som helhet och dels i trädgårdens växtmaterial, ska kunna bevaras behövs långsiktiga mål för skötsel och återplantering.

Ett vårdprogram beskriver trädgårdens historia, hur trädgården ser ut idag, vad det kulturhistoriska värdet består av och sätter upp mål för hur trädgården ska skötas för att de kulturhistoriska värden ska bestå. Med vårdprogrammet som utgångspunkt kan man planera långsiktigt vilken skötsel som är nödvändig, vilka åtgärder som behöver göras och i vilken ordning. Även om resurserna varierar över åren kan man med hjälp av vårdprogrammet ändå alltid vara på väg åt rätt håll.

### Källor

Det finns väldigt lite skrivet och forskat om bergsmansgårdarnas trädgårdar. Det som finns handlar om Dalarnas kopparbergslag. André Strömqvist har skrivit en uppsats (80p) i konstvetenskap vid Stockholms universitet med titeln *Kopparbergets hängande trädgårdar. Bergsmännens trädgårdar kring Falun under stormaktstiden* (2005). Han planerar att fortsätta forska om bergsmansgårdarnas trädgårdar. Om enskilda trädgårdar finns landskapsarkitekt Anna Tandres vårdprogram för Gamla Staberg (1997).

Om bruksherrgårdarnas trädgårdar i Örebro län finns en lång artikel av Monica Christiansson i *Från bergslag till bondebygd* 1995. Rutger Sernander nämner lite om bergsmansgårdarna i *Parker och trädgårdar i det gamla Närke* (1933). Annars har jag inte hittat något alls.

En litteratursökning visade att det finns ett flertal skrifter från 1700- och 1800-talen om Närkes och Västmanlands bergslag eller vissa socknar där. I dem finns ofta kortare notiser om jordbruk och trädgårdsodling. Sammanlagda kan de dock ge en allmän bild av odlingen i området, vilka som hade trädgårdar, vilka växter som odlades vid olika tider och om hur odlingarna förändrades under ca 150 år.

På Nordiska museet finns bilder och enkla planer över bergsmansgårdar i Lindes och närbelägna socknar, från Sigurd Erixons Bergslagsexpedition. Förutom från Siggebohyttan försökte jag hitta material från de byar och gårdar hustrurna på Siggebohyttan kom ifrån. Dessa källor kan fungera som bakgrund och jämförelse till Siggebohyttans trädgård.

Siggebohyttans trädgård finns omnämnd i några tryckta källor, men formuleringarna ger inte så mycket, om man inte kan sätta dem i ett större sammanhang. En sammanställning av Örebro läns museums arkivmaterial om Siggebohyttans trädgård gjordes av Jenny Nilsson i början av 2010. Lite nytt arkivmaterial har jag hittat, men även kunnat tolka redan kända källor utifrån ett trädgårdshistoriskt perspektiv. De viktigaste källorna om trädgårdens planteringar, arrangemang och växtsortiment är dock fotografier och trädgården själv.

Fotografier av Siggebohyttans trädgård finns på Örebro länsmuseum, i Nordiska museets arkiv, Arkitekturminnesföreningens arkiv på Konsthögskolans bibliotek och i Andersson-Meijerhelms samling i Lindesbergs museums arkiv. Bilderna är identifierade och kopiering beställd, men analysen av dem återstår att göra.

### **Fältinventering**

Jag har i år besökt Siggebohyttan ett par timmar vid två tillfällen, i mitten av juni resp i mitten av oktober. Vid det första besöket korrigerade och kompletterade jag en plan från 1991 (ej uppmätning som det sades) med de träd, buskar och markspår vi såg. Jag påbörjade också en växtlista över de växter som var synliga vid de tillfällena. Det var för sent att se vårblommor och jag har heller inte kunnat se högsommarblomning eller bär och frukt.

Vid besöket i oktober var Henrik Josefsson, biolog på Örebro länsstyrelse, med för att titta på träden inför en trädinventering och bestämning av ängsblommar, som han ska göra till våren 2011.

Varken planen eller växtinventeringen är kompletta utan det behövs en uppmätning resp återkommande växtinventeringar under en hel växtsäsong.

### **Sammanställningar**

Utdrag ur de hittills genomgångna historiska källorna rörande trädgårdar och växter har sammanställts i kronologisk ordning om Siggebohyttan (bil 1), om trädgårdar i Bergslagen (bil 2) och om odlade växter i Bergslagen (bil 3). Även källmaterialet finns förtecknat (bil 4). Förteckningarna kan kompletteras när uppmätning och växtinventering är gjorda samt de gamla fotografierna analyserats.

### **Frågor om trädgårdens historia**

För att kunna förstå Siggebohyttans trädgårds utseende, funktion och innehåll behöver man få svar på ett antal frågor:

Hur har gårdstomten förändrats från det den bebyggdes omkring 1800 till idag?

Vem planterade eller odlade och i vilket sammanhang?

Vad har planterats och var?

Varför odlades just dessa växter?

Vilken effekt ville familjen uppnå med anläggningen?

Vad skulle skörden användas till?

Hur förhåller sig Siggebohyttans trädgård till andra bergsmansgårdars anläggningar i denna del av Bergslagen?

Hur kan man utnyttja kunskap om andra bergsmansgårdars trädgårdar för att förstå Siggebohyttan bättre?

Vad finns kvar av andra bergsmansgårdars trädgårdar? En snabbinventering kan behövas, om den ger positivt resultat, kan några trädgårdar behöva studeras närmare.

Hur såg trädgården ut när Örebro läns museum fick ansvar för den?

Ingick trädgården i byggnadsminnesförklaringen 1970 och hur såg den ut då?

För att behålla/återställa familjens trädgård, vad skulle behöva göras i fråga om återplantering, återupptagen odling och skötsel?

Vilken autenticitetsnivå är önskvärd? Kan befintliga gamla växter förökas eller hämtas från andra trädgårdar i trakten?

Vilken kunskapsnivå skulle krävas av alla inblandade i projektet, från den ansvariga på museet till trädgårdsmästare och annan personal på platsen?

Hur skulle trädgården kunna användas i museets verksamhet?

Vad skulle det kosta? Vilka inkomster skulle det ge?

### **Behov av kompletteringar till vårdprogrammet**

Hittills är arkivmaterial och litteratur nästan helt genomgångna. En källa som återstår att inventera och dokumentera är trädgården själv och växterna i den.

#### Följande behöver göras:

- 1 Uppmätning av hela tomten med alla träd, buskar, murar, gångar, stubbar, gropar efter ruttnade stubbar, nedsänkningar efter gamla gångar etc. En digitaliserad karta är praktisk att ha för framtiden, men möjlighet att lägga in uppgifter i GIS och att göra kartöverlägg.
- 2 Bedömning av trädens art, sort, klon, ålder, beskärningsspår, kondition och hårdighet. Henrik Josefsson, biolog på länsstyrelsen, kommer att göra det våren 2011.
- 3 Växtinventering under en hel säsong. Henrik Josefsson har lovat titta på ängsväxter i gräsytor. Monica Christiansson, på Karlslund, kan anlitas för att inventera planterade kulturväxter vid ett par besök vår, högsommar, ev höst.
- 4 Identifiering av fruktsorter: 1 äpple, 2 körsbär, 1 päron, hallon. Det kan bli svårt att få frukt att identifiera eftersom det behövs flera träd så de kan pollinera varandra. Fruktingventeringar har gjorts i länet 1900 (Hushållningssällskapet) och 1997 (POM, Alntorps ö) vilka man kan jämföra med.
- 5 Plocka fram järngavlarna till soffor som ska finnas i boden. Identifiera modellen om det går, kan de ha hört till sofforna som nämns i bouppteckningarna 1860 och 1870?
- 6 Arkeologisk undersökning av ev övervuxna gångar i norra delen.
- 7 Efterlysa personer (genom lokala medier och museets hemsida) som har växter som kommer från Siggebohyttan.
- 8 Ev snabbinventering av andra bergsmansgårdars trädgårdar för att hitta gamla växter. (Förslag på vilka gårdar behövs från personalen ÖLM) Detta är nödvändigt om man vill restaurera/rekonstruera planteringar med växtmaterial från tiden.

En del av dessa kompletteringar (t ex nr 3, 5, 6, 7 samt vissa åtgärder) skulle kunna göras i samband med ett trädgårdsvårdsläger i regi av Svenska föreningen för byggnadsvård. De brukar ordna öppna föreläsningar och visningar för allmänheten medan lägret pågår.

### **Behov av åtgärder (preliminärt)**

Även efter bara två besök i trädgården är det uppenbart att det finns behov av åtgärder.

- 1 I vårdplanen för husen (2004) nämns att stenvallen i öst-söder och fram till kaffestugan håller på att rasa, är den åtgärdad?
- 2 Lusthuset i stenvallen nedanför kaffestugan städas och möbleras så det kan användas igen.
- 3 De rotäktade körsbärens behöver förnygras, dvs rotskott måste släppas upp för att om några år ersätta de gamla träden som inte ger frukt längre. Vaktmästaren har påbörjat detta.
- 4 Raden med aspar vid vägen i norr har bara ett träd kvar. De försvunna behöver återplanteras snarast.
- 5 Frukträderna behöver beskäras och hallonen gallras.
- 6 Båda alléerna är mycket ojämna med ett fåtal riktigt gamla träd och flera från åtminstone två senare planteringsperioder. De gamla träden behöver avlastningsbeskäras för att inte fläckas sönder. En del av träden har dålig tillväxt, ev har de köpts in från utlandet med fel provinziens vilket gör att de inte avmognar i tid innan frosten kommer vilket försvagar dem. De sämsta kan behöva bytas ut mot lokala fröplantor.

## HISTORIK

### Siggebohyttan

#### Olof Persson (1719–1802)

#### Anders Olsson (1759-1818)

- 1782 Anders O gifte sig med Anna Jansdotter (??-1805), Öskebohyttan, de bor i gamla gården
- 1784 Olof P avstod egendomen till sonen
- 1790-t den nya anläggningen påbörjas, loftbod, lada, uthus, ladugård, enl Olof P tomten stenig med ormar
- 1802 manbyggnaden klar på hösten, Anders O med familj flyttar dit
- 1805 17 personer i hushållet (11 drängar, 4 pigor) ständigt 6-8- drängar på gården
- 1805 Anna J dör, lämnade 4 barn av 14 födda, Anders O gifte om sig med Anna Olsdotter (??-1819), Björka, hennes andra gifte hade 4 vuxna barn
- 1810-1815 ca sonen Anders (1801-1870) planterar 2 lönnar vid västra infarten till gårdsplanen, gården mest kärr och skog
- 1818 bouppteckning efter Anders O, inget om trädgården, men en av korna hette Äppla
- 1819 Anna O dör
- 1819 (Lantmäteriet) karta visar 4 byggnader runt gårdsplanen, två trädgårdar (alt åkrar) i slutningen norr och väst om mb, 2 infarter till gårdsplanen, från nv (den nuvarande) och från nö mellan mb och loftbod

#### Anders Andersson (1801-1870)

- 1819 Anders A löser ut syskonen
- 1820 g m Katarina (Karin) Israelsdotter (??-1860), Bondeborn (Vassland)
- 1821 tillträdde hela egendomen, hushåll med 3-4 drängar resp pigor och 3-4 torpare och statkarlar, sommartid 10 extra, hushållet ökade vartefter
- 1820-50-t Anders A hade stort skönhetsinne, nedlade stora summor på att anlägga trädgård, bygga kostsamma stenvallar, plantera alléer av lönnar
- efter 1813 dräng Magnus Duberg (krigsveteran) arbetade med stenvallar och källare, rödfärgade, drack 1 kanna brännvin/dag



18?? 2 byggnader kring gårdsplanen rivs resp flyttas

1830-t (Bore) s 31 Brännvinsbränning på alla stora gårdar, till eget bruk och försäljning. "I Siggebohyttan brändes blott om vintern, ock tre 'bränn' gjordes i veckan. En af husets pigor förrättade detta arbete vid sidan af annat. Senare anskaffades en särskild brännmästare, hvilken hade full sysselsättning hela vintern. Därunder brändes ungefär 200 kannor. Utom vanligt brännvin tillverkades äfven finare, destillerat, hvilket användes vid bjudningar. Sirapsbrännvin tillagades för julen åt dem bland fruntimmerna, som önskade sådant."

1838 portlidret sätts igen

1850 ca bostad för tjänstefolk byggs som flygel i väster, använd även som bagarstuga

1852 väg till Born klar

1854 väg till Linde klar

1850-talet (Bergstrand) "... var 'Siggebyttan' utom dess begåvad med en i bergslagen föga utbildad egenskap i skönhetssinne. Ett prof därpå var en ypperlig trädgård samt vackra anläggningar kring hans gård, hvartill make knappt fanns på de större herrgårdar, som ägdes af ståndspersoner.

Under sina senare år utverkade han anläggande av en landsväg eller häradsväg förbi Brotorp åt Lindesberg. På denna väg, som sades vara gjord endast för 'Siggebyttens' räkning och hvartill han släppt till en stor del mark, for han fram med en stor korg äpplen i baksätet på vagnen. Vid hvarje grind inväntades han af ett dussin ungar, af hvilka hvar och en erhöll ett äpple. Som det är godt om grindar och om ungar i bergslagen, tarfvades det för 'Siggebyttan'en stor vagn och stor trädgård för att kunna hålla ut med dylik traktering."

1860 (Berglund) s 40 "Gårdar och byar äro i allmänhet väl byggde, och svårt är att lemna någon företrädet. *Siggebohyttan* är dock den största possessionen; den omfattar hela denna by utom delar i angränsande, har vacker trädgård och åbyggnad, den sednare i gammal stil, samt stort både jordbruk och bergsbruk."

1860 sonen Carl August (f 1844) i dagboken: sätter potatis vid smedjan, fick bra äppelskörd

1860 hustrun Katarina dör, bouppteckningen tar bl a upp 5 skottkärror, 9 bikupor, 5 sittsoffor med jernkarmar

1861 Carl August: rik blomning i maj syren och körsbär, plockar jordgubbar, hallon, vinbär, klarbär under sommaren

1862 Carl August: krusbär, röda vinbär

1863 Carl August: klarbär

1865 foto trädgården: potatis, syrenhäckar, lönn(allé) västerut, fruktträdgård i söderslutningen omgiven av klippt syrenhäck; 2 popplar, rönnspirea o a buskar framför loftboden, litet hängträd o dahlior i gräsoval på gårdsplanen med fint grus, rosenrabatt ev med andra blommor i södra kanten, vit syrenhäck söder om boden, ev sädodling el grönsaker i söderslutningen

1867 (ÖHS) Bilaga 9 Länsagronomens årsberättelse: s 89 "Vid Siggebohyttan: verkställt cirkulations- och skiftesindelning å 47 tunn. 24 kappl. åkerjord."

1870 gårdsplanen grön (= gräsbevuxen)

1870 bouppteckning efter Anders A: 2 blomkrukor i porslin inomhus, trädgårdssax, 10 spett, potatishacka, harka, vält, skyffel, skottkärror, spade, löfknif, trädgårdssåg, 4 bikupor, 7 sittsoffor med jernkarmar, i Lusthuset (i källarmuren framför kaffestugan) runt bord, soffa i trä, tavla

1870 karta, finns den??

#### Per Erik Andersson (1836-1887)

1857 gift med Anna Elisabet Svensdotter (1838-1913), Ringshyttan, var bodde de?

1853-1862 skrev hon en receptbok: röd lök, gul lök nämns sällan, potatis, spenat, vinbär, hallon, smultron (vilda), körsbär, krusbär, humle, färgväxter, växter till djurmedicin...

1870 ärvde gården  
1887 Per Erik A dog

brodern Israel Andersson (1847-1901) teknolog, lantbrukselev

1875 gift med Lovisa Matilda Ersdotter, Rya

1887 ärvde gården

1888 brodern Karl August Andersson-Meijerhelm (1844-1912) utger *Flydda dagar*, om Siggebohyttans historia

???? (foto) drängstugan, syrenhäck framför, stig i gräset, väg västerut med lönnallé, potatis bakom huset, björkar längst i väster, ev fruktträd i söder

1901 Israel dör

### Sterbhuset/arvingar 1901–1910

1901 gården förfaller

1909 (Lantmäteriet) karta om ägostyckning, trädgård på gårdstomten

1910 några skaffar pengar och köper gården, överlåter till Föreningen Örebro läns museum

1910 (Arkitekturminnesföreningen uppmätning) mb, loftbod, boningshus (fd drängstuga), smedja, lada, 2 lönnar, gräsoval, 2 träd på gårdsplanen; lönn mellan mb och bod, park med buskar norr om mb, väster odlingsland m träd, rad träd vid vägen, lönnar längs uppfarten, syrenhäck framför boningshuset, lusthuset i muren felplacerat

### Örebro länsmuseum 1910-

19?? logen säljs

1910-20-talen skollovskoloni på sommaren

1913 foto: lövsal full med barn på gårdsplanen

1918 flaggstång på gårdsplanen, små lönnar i allén

1929 Bertil Waldén: inreddes mb till hembygdsgård, träden på gårdsplanen högt uppstammade

1931-32 länsträdgårdsmästare Teof. Leonards förslag till trädgård

1932-33 vinter: terrassmurar byggs i norr, unga träd, gårdsplan nya gräskvarter, lilla hängträdet kvar, 2 lönnarna, popplar o buskar borta, rosenrabatt i södra kanten, i slutningen fruktträd o odlingsland, häck runt, terrass framför kaffestugan upphöjda kvadrater minst 9 st, allé längs infart, häck; inköp av växter och frö

1936 medicinalväxter i kvadraterna, blomrabatter i gräskvarteren på gårdsplanen, lönn mellan mb och bod kvar, syrenhäck kvar framför kaffestugan

före 1943 teckning Ragnhild Nordensten: mb från nordväst, lönn vid gaveln skymtar, små träd (ev körsbären) grovt topphugget träd (ev alm?), 3-stammig hög buske intill, vid husväggen stor flerstammig buske

1943 Hushållningssällskapet, tar jordprov bl a i trädgården, bra resultat

1945 åtgärder för alléerna, hugga bort döda träd, spänga stubbarna, plantera lönn el skogslind ersätter askarna, gallra, plombera, gödsla

1951 laga mur vid vaktmästarbostaden och taket på lekstugan (fd lusthuset)

1954 (foto) från nö, blommor i slutningen bl a kungsljus, riddarsporre, träd skymtar, omlägga naturstensmur vid jordkällaren

1960-t träd i alléerna fälldes

1967 vaktmästarbostad med 2 lgh i västra kanten; gamla vaktmästarbostaden bygs om till caféservering

1970 Byggnadsminnesförklaring

1975 allén mot logen, träd tas ner kompletteringsplantering rekommenderas mellan bef träden

- 1978 p-plats, staket, häckar beskurits, planeras nyplantering i alléerna istället för de som fälldes på 1960-t
- 1980 konsulterar trädgårdsmästare om gamla fruktträd
- 1981 river toalett (var fanns den?)
- 1985 gräver upp häck vid rivna toaletten
- 1986 grusar gångar
- 1989 planterar hängask (vårdträd) på gårdsplanen, en lönn planterad av Anders A blåste ner, förslag till anl av kryddträdgård
- 1994 genomgång av åtgärder i trädgården med skogsvårdsstyrelsen
- 1995 genomgång av växter med Monica Christiansson
- 2000 en av parlönnarna föll april, togs bort, liksom cypresser vid gårdsplanen
- 2001 den andra parlönnen blåste ner till hälften och sågades ner helt
- 2004 Vårdplan: målbeskrivning huset ska spegla mitten av 1800-talet
- 2004-2006 byggnadsrening, lönnstubborna frästes bort, 2 tujur på södra gräsmattan fälldes, trädgården växte igen under 2004, vaktmästaren röjde upp igen

## Bergslagens trädgårdar och växtlistor

- 1760 (Nohrborg) ".bruka äfven de fläste hushållare plantera vid sina gårdar ärter, lin, hampa, kåhl, rofvor, humle &c. hvilka icke ringa båtnad i hushållet gifver."
- 1784 (Bergenskiöld) Hammarby - trädgård, litet orangerie; bergmästarbostället Knutsberg (Bergenskiöld var bergmästare) - nuvarande innehafvare har gjort en vacker anläggning, allé av vilda castanier (hästkastanj) hämtade 1779 från Hjelle vid Hjo, björkhäckar uppdragna av frö, försökt plantera in Trollius (smörboll) i Trädgården och Blomsterkorgen; Nora i Qv Bromsen, Geschworen Tunelius har gjort en vacker trädgård; I norra trakten en gård tillhör Rådman Fischier har trädgård af mycken vidd; Bergslagen små anläggningar vid Bergsäng, Timansgården, Kåfalla, Vassland; Kåfalla, sexmannen Anders Bengtsson har vackra astrakaner; Prostegården Ägg-Plommon; Christinelund har de bästa päron, men träden skadade av starka vintrar; Östanbergshyttan har bästa humlegården, annars är de sällsynta; Lite ärter sås, de bättre nyttjar Brå Ärtor under sommaren; i alla trädgårdar Vinbär och Krusbär, Kåhl Rötter, till prydnad allehanda Rosor ock Zirener vid hvarje Gård, Torp och Backstufva plantering av Potates; ganska litet sådd av Rofvor utom bland Finnarne i Skogarne; vilda bär: smultron, hallon, hjortron, lingon (kröser), blåbär, hundbär (äts bara råa av barn, odon?), nypon, Barbaris, jungfrubär (stenbär Rubus saxatilis, äts råa), ikring gårdarna rönbär (föda till kor o kalkoner), hæggebär; Siggeboda vackra Lofträn Lönn, Asker; Bondebyn hassel men ingen frukt; vilda träd är Gran, Björk, Tall, Asp; på torget i Nora säljs: Kåhl Rötter, Potates, Hvitkåhl, Ärtor, Humlba, Rofvor, Smultron, Hallon, Nypon
- 1791 (Mozelius) Linsädet de senaste åren kommit mera i bruk; Hampsädet litet; Humlegårdar anlagde af stånds-personer o jordbrukare, saknas vid många bostäder; Trädgårds-plantering hos Stånds-Perosner, få af Bergs-Allmogen äga någon liten Trädgård; Potatoes el Jord-Päron äro ortens Inwånare redan tämmeligen kunnige; löftägt nyttjas i allmänhet
- 1803 (Christiansson) Hushållningssällskapet i Örebro län bildas (nr 2 i Sverige)
- 1804 (ÖHS) utlyser premier för trädplantering, särskilt fruktträd, och humlegårdsanläggning
- 1806 (ÖHS) premier utlyses till soldater, torpare, inhysesghjon för utökning av antal bikupor
- 1808 (ÖHS) Handlingar, hft 6 Om Nils Nilssons i Afwelskogen, Ekars sn, s 31 "Han har gjort en wacker början till trädgårds anläggning med plantbänkar och fruktträd, men den är ännu icke fulländad."

1811 (Hammarström) löftägten ymnig, libbsticka allmänt känd o planterad för Boskaps-Medicin; ganska få anläggningar av träd och busk-arter till häckar, alléer, enskild prydnad, lönn, oxel, rönn försökte på några ställen; inhägnade jordstycken intill gården för Trädgårds-växter: Mat-Erter (*Pisum sativum*) Allmänna Svenska Bönor (*Vicia faba*) flere sorter af den almäna Kåln, på flere ställen med god framgång planterade, mera sällan gurkor, Turska bönor (*Phaseolus Vulgaris*) m fl; allmänt kända rotfrukter är Rötter, Rofvor, Morötter och Jordpäron, de senare även hos de fattigaste hushåll på ett stycke jord; Äpple-, Päron-, Körsbär- o Plommonträd finns på orten, äpplen äfven utaf Allmogen; Humle-gårdar vid någre Bostäder; lista kända färgväxter, medicinalväxter och ätliga växter bl a malört, renfana, Vänört (*Valeriana officinalis*), smultron, hallon, Allmän syra (*Rumex acetosa*), tätört, pors, nypon-buske, pil, björk, rönn, asp; mer sällsynta lönn o lind ibland vildväxande, hassel, tibast, olvon, gullviva, lundviva

1837 (ÖHS) 1:a gången Exposition af Trädgårds och Jordalster vid höstmärknaden i Örebro

1837 (ÖHS) Handlingar: s 24 "Af Rotfrukter är Potatisodlingen i starkt tilltagande öfverallt, isynnerhet uti Bergslagen och Skogsbygderna, der jordmån och utrymme gynnar den; svårt torde ock vara att, om jorden ej är dertill alltför otjenlig, deraf draga större fördel än genom Potatis, som är lika användbar för backstugusittarn att dermed plantera en emellan klippor och stenrös uppbruten säng, som för större Possessionater och brännvinsbrännare, att dermed till hundratals tunnor besätta sina åkerfält. Af andra Rotfrukter odlas i allmänhet ej mer än som får rum i kålgården, med undantag af Rofvor, som sås stundom på någon åkerända samt i Skogsbygden på sina ställen å svedjeland. Af Handelsväxter odlas Lin uti Sköllersta, Askersund och Hammars socknar till afsalu, uti Mellösa att deraf förfärdiga Väfnader som säljas å Arboga marknad, uti Skogsbygden till husbehof, uti Bergslagerna och Slättbygden köpes det för det mesta. En och annan Ståndsperson har börjat odla Lin i större skala."

1840-t (Bore) Ringhyttan nr 3, äg. Erik Larsson (1779–1836) hade trädgård bakom manbyggnaden mellan byggnaden och vägen, med bihus "roskvarter" i vinkeln mellan 2 byggnader. Potatis för simpelt för att bjudas på bröllop istället bönor

1842 (ÖHS) Fol 2&3 Årsberättelse ingiven till Kongl. Landtbruks-Academien 1841 "&o Trädgårdsskötsel idkas i allmänhet föga till afsalu, sällsynt bland allmogen. Biskötslen något i följd af Sällskapet härföre under några års tid utdelade premier."

1846 (Gumælius) Trädgårdsskötseln "man kan väl icke säga, att hågen därför hos allmogen ännu i någon större mån uppvaknat. man ser sällan någon trädplantering, än mindre någon blomsteranläggning vid deras boningar. I somliga orter saknas sådana alldeles, dels af bristande håg, dels för de hårdare klimatets skull, såsom i bergslagen. Ifrån Carlskoga uppgifves likväl, att bergsmännen äro 'hugade för trädgårdsanläggningar' men att trädskolor saknas, från hvilka man kunde få köpa ädlare träd." På herrgårdar finns i allmänhet trädgårdar m fruktträd, legumer o köksväxter, blomsterodling o växthus bl a på Frösvidal o Wiby prestgård (Gumælius egen). Laga skiften och folksskolor hopp för framtiden om fler trädgårdar

1850–1858 (Öman) potatesodlingen aftagit pga sjukdom, rofvor o kålrötter odlas till hushållet, lin odlas föga, hampa o humle nästan inget, trädgårdsskötseln icke allmän, fruktträd hos en och annan hemmansegare i hvarje by; "Vid hvarje gård finnes en kryddgårdstappa, der rotfrukter och grönsaker planteras, samt åtminstone en blomsterlist för till det mesta perenna (fleråriga) växter. Dessa planteringar och anläggningar tillhöra uteslutande fruntimren, och vårdas på bättre ställen med stor omsorg, på det att de ständigt må finnas prydliga och fria från ogräs."

mitten av 1800-talet (Andersson-Meijerhelm, s 144) "...att palatslika bergsmansgårdar och dito täcka planteringar i engelsk stil samtidigt anlades"

- 1860 (Berglund) lönn, poppel, ek planterade, detaljer om brukshergårdarna Yxegård 2 tunnland trdg, mindre orangeri; Wedevåg större trdg m mindre orangeri; Östra Bohr stor trdg, anmärkningsvärda odlingar; Silfververket i Guldsmedshytte by, park o trädgård vid ån; Ahlbäcken vacker trädgård stort jordbruk; Gusselborg i Gusselby stor trädgård; Dalkarlshyttan med bruket förskönade trädgården av Fredrik Cederborgh, mer än 4 tunnland trädgård, vall och häck omkring, 2-300 fruktträd, sällsynta träd som silfverfura, mispel, hagtorn, amerikansk lönn, svart och vit poppel, afvenbok, hängask m fl; Gammelbo gård trädgård 3 tunnland; Granhult stor trädgård och orangeri, Ramsberg anmärkningsvärda odlingar vid herrgårdarna, Stjernfors bruk dyster men vackert läge, två trädgårdar förenade till en; "Gårdar och byar äro i allmänhet väl byggde, och svårt är att lemna någon företrädet. *Siggebohyttan* är dock den största possessionen; den omfattar hela denna by utom delar i angränsande, har vacker trädgård och åbyggnad, den sednare i gammal stil, samt stort både jordbruk och bergsbruk." (s 40) Brotorp kronohemman 1/6 dels mantal, präktig åbyggnad o vacker trädgård, herrlig utsikt
- 1860–1870-t (Andersson i Risbacken) "På ena sidan av manbyggnaden finna vi en med kluvet gärdssle, snedjehank och stör väl inhägnad trädgårdstappa med några vildaplar och krusbärsbuskar, gamla sorters rosor och blommor, stormhattar, ringkrokar, vallmoblommor, lejongap, löjtnantshjärtan samt luktärter, salvia och åbrodd. [...] I ett hörn av kålgården, som inhägnaden även kallades, var hoplagt ett stenrös. I detta stodo nedsatta smäckra stänger, utefter vilka humlerisslorna slingrade sig uppåt. Och de så kallade humlekopporna, som från dem växte, begagnades vid tillagning av det härliga hembryggda drickat.", gårdsplanen gräsbeväxt, vilade och lekte lekar, lövsal där till midsommar, "Kryddor och frö sörjde den gamla fröhandlaren Cronberg för. Han kom varje vår med sin tunga säck och vägde upp sina kryddor med vikter i ort och lod." "I fönster stå nyttiga krukväxter, såsom pepparpungsträd och aloe som bidrag till husmedicin samt myrtenbusken till brudkronan."
- 1860-t (Löwenhielm) "Hos egare af mindre jordlotter såg man vid bostaden, med få undantag, icke någon trädplantering, ännu mindre blomsteranläggning, på sin höjd några 'aplar', uppdragna af kärnor, samt ringblommor och aklejer samt dylika, nu mera ringaktade växter. Detta var mindre att undra på, ty om ock hågen fanns medfödd eller hade väckts, saknades i allmänhet trädskolor och en ordnad fröhandel."
- 1863 (Nolin, Löwenhielm) Trädplanterings- och Trädgårdsföreningen i Örebro län bildas, får bidrag av ÖHS och landstinget för at dela ut gratis träd och växter till allmogen
- 1863 (Löwenhielm) ÖHS anlitar undervisare i biskötsel, 23 personer tar del av hans råd
- 1864 (Löwenhielm) Lindes hushållningsskolas berättelse: lämnat bidrag till 2 skolträdgårdar i Ställdahl i norra Kopparberget, Löa by i Ramsberg "Om medel dertill blifva tillgängliga, är för kommande år beslutadt tillkalla en trädgårdsmästare, som kostnadsfritt för allmogen skall lemna biträde med trädgårdars anläggande."
- 1867 (ÖHS) Hushållsgillenas berättelser: Nora: potatis ringa äring, frisk, "Trädgårdsalstren hafva varit ofullkomliga och misslyckade." Linde: potatis medelmåttan, äfven öfriga rotfrukter, s 72 "Såsom en glädjande företeelse är skäl omförmåla, att intresset för trädgårdsskötsel alltmer och mer börjar vakna; det bistånd som den af Gillet antagna trädgårdsundervisaren varit i tillfälle att lemna, har af flera smärre jordegare begagnats, och vackra anläggningar, om ock ännu i sin linda, gifva hopp om, att äfven mindre gårdar skola i en snar framtid vinna en behöflig försköning. Måhända skulle en uppmaning till skolstyrelserna, helst i förening med anslag, påskynda de föreskrifne skolträdgårdarnas anläggning och derigenom hågen hos allmogen för trädgårdsskötseln betydligt förökas och utvecklas." Victor Berglund
- 1867 (ÖHS) Länsagronomens berättelse, bl a arbetat med skolträdgårdar

- 1868 (ÖHS) Årsberättelser s 50 Örebro Gille: surhö av potatisblast o blast av rotkål, blomkål, bönor, rovor (att anv som foder till kor)"Löf af alla sorters löfträd har äfven mot vanan måst samlas och skall detta mycket underlätta fårens och äfven hästarnes framfödande. Asplöf är nemligen för de sednare mycket hälsosamt." ekollon till svin och får, s 51 försök med sockerbeter, inte så bra skörd. Lindes socken Gille: potatis och rotfrukter över medelmåttan, möte i Norra Kopparberget, "För plöjning och för uppvisade trädgårdsalster af utmärkt beskaffenhet samt för prof på husslöjd utdelades äfven mindre premier." s 60 Norra Nerikes Gille "Hos allmogen göres föga för trädgårdsskötsel." s 67 Nora Gille "trädgårdsalstren hafva lyckats olika och äro här i orten i allmänhet af mindre betydighet; ehuru hog för deras odlade ej saknas." rofodling mindre än förr, "Frukträd reqvireras från främmande orter i stigande mängd."
- 1870 (Sernander) Klockarhyttan, Lerbäck, vä Närke: hb 2 våningar, flyglar trol början 1800-t, trädgården rätvinklig mitten 1700-talet, apel 7 stora bl a kalvill el bullerhus trol kärnsådd, oxel 4 stora, klarbär 2 stora, körsbär stort, körsbärslund, krikonlund, gulplommonlund, lönn 2, rönn 3, en 2 stora, allée asp o björk hamlade för lövtäkt, humlegård, krusbär, vinbär röd, svart, grön; kanelros dubbel, röd daglilja, ringblomma, såpnejlika, ogräs: besksöta, malört, oxtunga, småkardborre, stillfrö (ev vägsenap), mästerrot; pappa planterade park med busk- och bladgrupper, sådde in nya grässorter, Sernander anlade som pojke 1884 liten botanisk trädgård
- 1871 (Löwenhielm) Norra Nerikes gille berättelse: "Trädgårdsskötseln, med undantag af ett och annat ställe, idkas icke hos allmogen; på herrgårdarna vårdas den väl."
- 1872 (Christiansson, Löwenhielm) Länsträdgårdsmästare antogs, trädgårdsdirektör J.J. Sternemann skulle biträda rekvirenter i länet mot fri bostad, kost, skjuts och 2:-/dag, stor efterfrågan
- 1872 (Löwenhielm) Väster-Nerikes gilles berättelse: "... hågen för trädgårdsanläggning och plantering af träd och buskar har på senare åren tilltagit och ganska stor efterfrågan är nu mera på fruktträd."
- 1873 (Löwenhielm) ÖHS anställer F.M. Asklöf från Stockholm, kvar till 1878 dog
- 1874 (Christiansson) länets första trädgårdsutställning?
- 1876 (Löwenhielm) Väster-Nerikes gilles berättelse: "... trädplantering tilltager ganska mycket och stor efterfrågan råder på fruktträd äfvensom på prydnadsträd." Lindes gille: "...för nya trädgårdsanläggningar visas liflig håg."
- 1879 (Löwenhielm) ny länsträdgårdsmästare Anders Gustaf Nilsson från Örebro, kvar till 1897, dog, hade utfört plantering, trädbeskärning, anlagt trädgårdar, kyrkogårdar, begravningsplatser, parker åt godsegare, mindre lantbrukare, egare af smålägenheter på landsbygden och i städerna
- 1880 (Johansson) träd-, kål- och humlegårdarnes areal: Nora sn 1866 81 tnl, 1871-72 90 tnl, 1879 78 tnl; Jernboås 1866 12-13 tnl, 1879 9 tnl, Grythyttan 1866 21 tnl, 1879 11 tnl, Hällefors 1866 10 tnl, 1878 17 tnl, 1879 12 tnl, Hjulsjö 1866 6 tnl, 1879 18,7 tnl, Nora stad 1866 13 tnl och oförändrat i 14 år. Länsträdgårdsmästare flitigt anlitad i nästan alla bergslagssocknarna "mångenstädes genom hans försog ganska betydliga trädgårds- och prydnadsanläggningar blifvit utförda." (kop Öman 1850-55 om frukt o bärodling, folkskolan). Humleplantering på få ställen
- 1881-1887 (Löwenhielm) länsträdgårdsmästaren anlagt ett dussin humlegårdar med rötter från Bayern, få fick fortsatt skötsel
- 1897 (Löwenhielm) vikarie som länsträdgårdsmästare Sten Drakenberg, 1898 Otto Fredrik Holmsten från Stockholm
- 1899 (Löwenhielm) länsträdgårdsmästaren sedan 1873 besökt 1 400 förämningsställen

1901 (Christiansson) inventering av fruktsorter hos länets största fruktodlare (inventerat av Hushållningssällskapet i Örebro, finns på Arkivcentrum i Örebro)

## Bergslagens växter

### 1760 (Nohrborg)

hampa

humle

kåhl

lin

rofvor

ärter

### 1779 (Bergenskiöld)

vilda castanier (hästkastanj)

### 1784 (Bergenskiöld)

Asker

björkhäckar

hassel

humle

Hvitkåhl

häggebär

Krusbär

Kåhl Rötter

Lönn

Potates

päron

Rofvor

Rosor

rönbär

Trollius (smörboll)

Vinbär

Zirener

Ägg-Plommon

Äpple astrakaner

ärter, Brå Ärter

vilda bär: smultron, hallon, hjortron, lingon (kröser), blåbär, hundbär (odon?), nypon,

Barbaris, jungfrubär (stenbär *Rubus saxatilis*),

vilda träd är Gran, Björk, Tall, Asp;

### 1791 (Mozelius)

Hampa

Humle

Lin

Potatoes el Jord-Päron

### 1808 (ÖHS)

fruktträd

### 1811 (Hammarström)

Allmänna Svenska Bönor (*Vicia faba*)

gurkor

hassel  
Humle-gårdar  
Jordpäron  
flere sorter af den almäna Kåln  
Körsbär  
libbsticka  
lind  
lönn  
lönn  
Mat-Erter (*Pisum sativum*)  
Morötter  
oxel  
Plommonträd  
Päron  
Rofvor  
rönn  
Rötter (kålrötter?)  
Turska bönor (*Phaseolus Vulgaris*)  
Äpple  
ev vilda tibast, olvon, gullviva, lundviva  
1837 (ÖHS)  
andra Rotfrukter i kålgården  
Lin  
Potatis  
Rofvor  
1840-t (Bore)  
trädgård  
roskvarter  
bönor  
Potatis  
1850–1858 (Öman)  
blomsterlist perenna (fleråriga) växter  
fruktträd  
hampa  
humle  
kålrötter  
lin  
potates  
rofvor  
1860 (Berglund) på bruksherrgårdar  
afvenbok  
amerikansk lönn  
ek  
fruktträd (ibland flera hundra)  
hagtorn  
hängask  
lönn  
mispel  
poppel  
silfverfura



svart och vit poppel

1860–1870-t (Andersson i Risbacken)

gamla sorters rosor

humlerisslorna

krusbärsbuskar

kålgården

lejongap

luktarter

löjtnantshjärtan

ringkrokar

salvia

stormhattar

vallmoblommor

vildaplar

åbrodd

gårdsplanen gräsbeväxt

krukväxter: pepparpungsträd, aloe, myrtenbusken

1860–80-tal (Blomberg) Linde sn och stad

asp el poppel

blomkål

gräsrundel med blommor

gurka

lök

päron

rödbeta

äpple

1860-tal (Löwenhielm) mindre lägenheter

akleja

aplar uppdragna av kärnor

ringblomma

1867 (ÖHS) Hushållsgillenas berättelser

Nora: potatis

Linde: potatis, rotfrukter

1868 (ÖHS) Gillenas årsberättelser

Örebro: potatis, rotkål, blomkål, bönor, rovor, samlat Asplöf, ekollon, försök med sockerbetor

Lindes: potatis, rotfrukter

Nora: rofodling, Frukträd

1870 (Sernander) Klockarhyttan, Lerbäck, vä Närke

allée asp o björk hamlade för lövtäkt

apel 7 stora bl a kalvill el bullerhus trol kärnsådd

en 2 stora

gulplommonlund

humlegård

kanelros dubbel

klarbär 2 stora

krikonlund

krusbär

körbärslund

körbärsträd stort (ej fågelbär)

lön 2

oxel 4 stora  
ringblomma  
röd daglilja  
rönn 3  
såpnejlika  
vinbär röda, svarta, gröna (albinoform av svarta vinbär)  
ogräs: besksöta, malört, oxtunga, småkardborre, stillfrö (ev vägsenap), mästerrot  
1872 (Löwenhielm) Väster-Nerikes gille  
stor efterfrågan på fruktträd, även prydnadsträd  
1881–1887 (Löwenhielm) länsträdgårdsmästarens berättelse  
Bayersk humle planterad på ett dussin ställen

1900 ÖHS Fruktträdsinventering (ej läst ännu)  
1997 -200? POM fruktträdsinventering i Bergslagen, mer än 150 sorter (Inger Hjalmarsson ska ha materialet)

ca 2000 POM Rosinventering? (har skickat en mailfråga till Bergslagsrosens sekreterare)

## KÄLLOR OCH LITTERATUR

### Bergslagens trädgårdar

#### Tryckta källor

- Andersson i Risbacken, Per Olof *Den gamla bergsmansgården och andra minnen från Nora bergslag*. Nora 1934, s 15–26
- Andersson-Meijerhelm, Karl August *Flydda dagar*. Stockholm 1888
- Bergenskiöld, Eric *Nora Bergslag vid 1784 Års slut*. Förra delen Om orten i allmänhet. (handskrift tryckt i Johan Johnasson *Om Noraskog*, Bd I 1875)
- Berglund, Chr. Henr. *Försök till beskrifning öfver Lindes, Ramsbergs och nya Kopparbergs Bergslager*. Örebro 1860
- Bore, Erik *Bärgsmanslif i början af 1800-talet: anteckningar från Nora ock Lindes bärgslager*. (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv, Nr 5:7, Stockholm 1891)
- Cnatingius, Alfild *I Bergslagen för femtio år sedan*. Stockholm 1926
- Gumælius, Gustaf Wilhelm *Berättelse om landthushållningens närvarande tillstånd i Örebro län samt de förbättringar, som i alla delar deraf blifvit gjorda under de sistförflutna tio åren*. Örebro 1846
- Hammarström, Erik Gustaf *Försök till Beskrifning öfver Ljusnarsberg eller Nya Kopparbergs Socken*. I anledning af Örebro Läns Kongl. Hushållnings-Sällskaps år 1809 utsatte täflingsämne: Ekonomisk och Statistisk Beskrifning öfver någon inom Örebro Län belägen Socken. Skrift som vunnit högsta priset år 1811. Örebro 1813
- Johansson, Johan *Berättelse från Nora hushållsgille år 1880*. Till Örebro läns hushållningssällskaps Förvaltningsutskott. (Johan Johanssons *Om Noraskog*, Bd II, Stockholm 1881–82, s 34-35)
- Larsson, Anders *Anteckningar av Anders Larsson 1868–82. Från bergslag till bondebygd* 1982
- Liljeblad, Samuel *reseskildring från Värmland - Nya Kopparberget* 1797
- Mozelius, Pehr *Försök til en Beskrifning öfwer Nora och Lindes Bergslagers Fögderi uti Örebro Höfdingedöme*. Första delen om Fögderiet i gemen. Örebro 1791

Nohrborg, Daniel *Historisk beskrifning öfver Lindesbergs stad och Sochn uti Et Academiskt Snilleporf med vederbörandes tillstånd, vid Kongl. Akademien i Upsala D. 24 Decemb. år 1760 utgifven, och Til Allmänt ompröfvande framställd, samt sedermera efter åtskilliges begäran öfversatt och med någon tillökning försedd...* Stockholm 1761 (Johan Johnasson Noraskogs arkiv, bd 1, s 421–439)

*Underrättelser ifrån Örebro läns Hushållnings-Sällskap*, Örebro 1833–1871

Öman, Erik Em. *Beskrifning öfver Nora socken i Örebro län, Nora och Hjulsjö Bergslagers härad*. Upprättad åren 1850–1858 af Er. Em. Öman. (Johan Johansson Noraskogs arkiv, Bd 2, hft 4, Stockholm 1893)

*Örebro Läns Hushållnings-Sällskaps Handlingar för år 1836*, Örebro 1837

*Örebro läns Kongl. Hushållnings-sällskaps Qvartals-skrift*. Nora 1868–1871

*Örebro läns Kongliga Hushållnings-Sällskaps Handlingar*. Örebro 1804–1812

## Litteratur

Berggren, Anna Alntorps ö, genbanken Alntorps ö, Nora. *Här bevaras våra svenska fruktsorter*. Centrum för biologisk mångfald, Alnarp 2007 ([www.genbankenalnorpso.se](http://www.genbankenalnorpso.se))

Christiansson, Monica Trädgårdstradition och herrgårdsträdgårdar i Örebro län. *Från bergslag till bondebygd* 1995

Dahlander, M. Svalgångsbyggnader i Örebro län. *Teknisk tidskrift, Avd Arkitektur och dekorativ konst*, 1903 (rikt ill)

Engqvist, Gustaf Jordbruket och dess verksamhetsgrenar och organisation i Närke. *Sveriges bebyggelse. Svensk statistisk-topografisk uppslagsbok. Landsbygden, Örebro län II*, red S. Erixon, Uddevalla 1960

Erixon, Sigurd Bergshanteringen och kulturhistorien. Några synpunkter och önskemål. *Teknisk tidskrift, Avd kemi och bergsvetenskap*, sept 1919

Erixon, Sigurd Bergslagsmiljöns säregenheter i Örebro län. *Sveriges bebyggelse. Svensk statistisk-topografisk uppslagsbok. Landsbygden, Örebro län III*, red S. Erixon, Uddevalla 1961, red S. Erixon, Uddevalla 1961

Erixon, Sigurd En bergsmansby. *Svenska kulturbilder* 2:3:1930

Erixon, Sigurd *Sveden: en bergsmansgård i Stora Kopparbergslagen*. Stockholm 1934

Garfvé, Axel Fellingsbro historia

Hult, Karl Ljusnarsbergs krönika

Johansson, Johan *Noraskogs arkiv*, flera band, Stockholm 189?-

Johansson, Johan *Om Noraskog*, 2 bd, Stockholm 1875-

Jonsson, Johan Vilhelm *Örebro läns kongl. hushållningssällskaps historia 1803–1902 jämte öfversikt öfver landthushållningens utveckling inom länet under samma tid*. D 1-2, Örebro 1902

Löwenhielm, C.G. Om Trädgårdsskötseln i Örebro län under det 19:de århundradet. *Örebro Läns Kongl. Hushållnings-Sällskaps Historia 1803–1902*, sammanställd av J.V. Jonsson. Del 1–2, Örebro 1902

Nelson, Helge En bergslagsbygd. Kulturgeografisk undersökning. Avhandling 1913

Nolin, Catharina *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Avhandling i konstvetenskap, Stockholms universitet, Stockholm 1999, s 46

Sernander, Rutger *Parker och trädgårdar i det gamla Närke*. Närke, studier över landskapets natur och odling, nr 1. Stockholm 1933, s 147–154

Strömqvist, André *Kopparbergets hängande trädgårdar. Bergsmännens trädgårdar kring Falun under stormaktstiden*. Uppsats i konstvetenskap 80 p, Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, HT 2005

*Svensk arkitektur. Uppmätningar af äldre svenska byggnadsverk jämte fotografireproduktioner och beskrivande text utgifna af Arkitekturminnesföreningen och K. Konsthögskolan. Band I 1908–1912, hft II 1910 Bergslagsgårdar*  
Tandre, Anna *Trädgården på Gamla Staberg. Historia och vårdprogram*. Länsstyrelsen Dalarna, kulturmiljövård & Studieförbundet i södra Dalarna, Falun 1997  
Tham, Wilhelm *Lindesberg och Nora genom tiderna*. Del I-II, Lindesberg 1943, 1949  
Waldén, Bertil *Bergsmansgårdarnas byggnadsskick och heminredning. Sveriges bebyggelse. Svensk statistisk-topografisk uppslagsbok. Landsbygden, Örebro län III*, red S. Erixon, Uddevalla 1961

## **Otryckta källor**

### Arkivcentrum, Örebro

Örebro läns Hushållningssälls-kaps arkiv: Inventering av fruktträd i Örebro län år 1900  
alla länsträdgårdsmästarnas ritningar saknas

### Konsthögskolans bibliotek, Skeppsholmen Stockholm

Arkitekturminnesföreningens arkiv: ritningar och fotografier

### Lantmäteriverket, Gävle

Historiska kartor, digitaliserade

18-lin-91 Örebro län, Lindesberg 1820-03-15 Enskifte; "Concept Charta öfver Siggebohyttan 1819"

18-lin-768, Örebro län, Lindesberg, 1910-10-08, Ägostyckning; "Karta öfver alla ägorna till enskifteslotten litt. D No2: 1 mantal Siggebohyttan [...] nymätning af stommen o insatta detaljerna tagna från en år 1870 [...] upprättad karta [...] år 1909"

J112-72-5 Häradsekonomska kartan, Öskevik 1864-67 Värmlands län

J133-11f2b58 Ekonomiska kartan, Siggeboda 1957; "Hembygdsgård"

### Lindesbergs museums arkiv

Karl August Andersson-Meijerhelms arkiv: foton, anteckningsböcker

### Nordiska museets arkiv

Topografiska samlingen: Lindes m fl socknar, fotografier, uppmätning

Excerpter ur 500 äldre (1600-1700-tal) bouppteckningar från bergsmansgårdar, Marianne Olsson

### Programmet för odlad mångfald, CBM, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp

Inger Hjalmarsson, inventering av fruktsorter i Bergslagen 1997 och framåt

Bergslagsrosen: rosinventering 2000 och framåt

### Örebro läns museum

Sammanställning av arkivmaterial "Trädgården och omgivande marker, Siggebohyttans bergsmansgård", 2001(?)

Jenny Nilsson *Siggebohyttans trädgård. En sammaställning av Örebro läns museums arkivmaterial om Siggebohyttans trädgård*. Uå (2010)

Topografiska arkivet: Lindes socken, Siggebohyttan

Fotografier: Siggebohyttan

Kokbok 1853-1862, tillhörig Anna Elisabet Svendsdotter (1838-1913), Ringshyttan

Konst: Siggebohyttan